

Aneta Suchoń¹
Katedra Zarządzania i Prawa,
Uniwersytet Przyrodniczy w Poznaniu

Spółdzielnie jako istotne podmioty funkcjonujące na rynku mleka – zagadnienia prawne i ekonomiczne²

Cooperatives as an important entities operating in the milk market – the legal and economic issues

Synopsis. Przedstawiono wybrane prawne i ekonomiczne zagadnienia dotyczące spółdzielni mleczarskich oraz spółdzielczych grup producentów rolnych działających na rynku mleka. Szczególną uwagę zwrócono na sprawy organizacyjne i podatkowe, finansowania działań spółdzielni ze środków unijnych. Dodatkowo zaprezentowano podstawowe zagadnienia dotyczące spółdzielni jako podmiotu skupującego mleko oraz działającego na rynku mleka. W dalszej kolejności rozważania skupiały się na planowanej reformie WPR i jej wpływie na działalność spółdzielni.

Słowa kluczowe: spółdzielnie mleczarskie, grupy producentów rolnych, rynek mleka, Wspólna Polityka Rolna, konsolidacja.

Abstrakt. The article presents selected legal and economic aspects of dairy co-operatives and cooperative groups of agricultural producers operating in the milk market. Particular attention has been given to the organizational and fiscal issues as well as to the issue of financing the actions of cooperatives from EU funds. In addition, the article presents the basic concepts concerning cooperatives as milk purchasing entities and milk market. Milk production is a source of regular monthly income for many farmers. Further discussion focuses on the planned reform of the CAP and its impact on the business activity of the cooperative.

Key words: dairy cooperatives, agricultural producer groups, milk market, the Common Agricultural Policy, consolidation.

Wprowadzenie

Spółdzielnie w wielu państwach Unii Europejskiej odgrywają istotną rolę na rynku mleka. Przykładowo w 2003 roku ich udział w skupie lub przetwórstwie w Austrii i Wielkiej Brytanii wynosił aż ponad 90%, w Holandii 84%, a w Niemczech 68%³. Również w Polsce zauważyć należy dominację tego rodzaju podmiotów na rynku mleka. Chodzi przede wszystkim o spółdzielnie mleczarskie, które mają długą historię, a ponadto działały zarówno przed transformacją ustrojową, jak i po niej. Obecnie w Polsce funkcjonuje około 160 takich podmiotów, a ich udział w skupie i przetwórstwie mleka wynosi ponad 70%⁴. Co prawda liczba spółdzielni mleczarskich w ostatnich latach się

¹ Dr, e-mail: asuchon@up.poznan.pl

² Publikacja została przygotowana w ramach własnego projektu badawczego. Projekt został sfinansowany ze środków Narodowego Centrum Nauki.

³ Materiały i opracowania, www.krs.org.pl [Data odczytu: grudzień 2012].

⁴ Jakże spółdzielnie? <http://www.farmer.pl/prawo/przepisy-i-regulacje/jakie-spoldzielnie,41107.html>

zmniejsza, ale związane jest to przede wszystkim z procesem konsolidacji tych podmiotów. Uzyskanie przez Polskę członkostwa w Unii Europejskiej spowodowało z jednej strony nałożenie na spółdzielnie szeregu obowiązków wynikających z systemu kwotowania mleka, wymogami sanitarnymi i innymi związanymi z procesem przetwórczym mleka, z drugiej jednak spółdzielnie mogą korzystać ze środków unijnych na rozwój działalności. Nie ulega także wątpliwości, że fundusze europejskie przyczyniły się do rozwoju spółdzielczych grup producentów rolnych zrzeszających producentów mleka.

Zasady wynikające z przepisów prawnych ułatwiają tworzenie i prowadzenie działalności przez przedsiębiorców, w tym spółdzielni, albo hamują ich rozwój. Mimo przemian społeczno-gospodarczych związanych z wprowadzeniem gospodarki rynkowej oraz uzyskaniem przez Polskę członkostwa w Unii Europejskiej nadal obowiązuje ustawa z 16 września 1982 r. Prawo spółdzielcze⁵. Prócz jednak przepisów, dotyczących konstrukcji spółdzielni i kwestii organizacyjnych zawartych w wymienionym akcie prawnym, na prowadzenie działalności przez omawiane podmioty wpływ mają regulacje prawne, takie jak chociażby ustawa z dnia 20 kwietnia 2004 r. o organizacji rynku mleka i przetworów mlecznych⁶, kodeks cywilny⁷, ustawa z 15 września 2000 r. o grupach producentów rolnych i ich związkach⁸, ustawy związane z podatkami⁹ czy akty prawa unijnego¹⁰. W wielu dokumentach Komisja Europejska podkreślała, że spółdzielnie są ważnym elementem mieszanej gospodarki rynkowej. Ich interesy muszą być chronione i nie mogą być dyskryminowane. Dlatego unikać należy tworzenia niesprawiedliwych i zbędnych barier prawnych zarówno na poziomie Wspólnoty, jak i poszczególnych państw członkowskich [Komisja Europejska 2001].

Spółdzielnie są podmiotami, których działanie uzależnione jest od członków. To od ich decyzji zależy powołanie spółdzielni, jej funkcjonowanie i określanie kierunków rozwoju. Spółdzielnia prowadzi działalność na rzecz i w interesie spółdzielców w celu zaspokajania ich potrzeb ekonomicznych czy społecznych. Dążeniem tych podmiotów gospodarczych jest bowiem m.in. zapewnienie pracy lub wymiana, sprzedaż towarów i usług między spółdzielnią a jej członkami dzięki zawieraniu umów członkowskich, które są możliwie jak najkorzystniejsze dla spółdzielców. Ponadto w przypadku spółdzielni przetwórczych członkowie uzyskują dodatkowo dochody z zysku przedsiębiorcy, czyli nadwyżki bilansowej.

Celem artykułu jest, po pierwsze, próba ustalenia, na ile przepisy prawne zachęcają spółdzielnie do prowadzenia działalności na rynku mleka, a producentów mleka do przystępowania albo kontynuowania członkostwa w nich, po drugie, wskazanie kierunku rozwoju spółdzielni mleczarskich oraz spółdzielczych grup producentów mleka w Polsce w aspekcie propozycji zmiany zasad WPR.

⁵ Tekst jedn. Dz.U. z 2003, Nr 188, poz. 1848 ze zm. zwana dalej ustawą Prawo spółdzielcze.

⁶ Tekst jednolity Dz.U. z 2009, Nr 11, poz. 65.

⁷ Dz. U. Nr 16, poz. 93 ze zm.

⁸ Dz.U. Nr 88, poz. 983 ze zm.

⁹ Np. ustawa z 12 stycznia 1991 r. o podatkach i opłatach lokalnych (Tekst jedn. Dz.U. z 2006, Nr 121, poz. 844 z ze zm.); ustawa z 15 lutego 1992 r. o podatku dochodowym od osób prawnych (Tekst jedn. Dz.U z 2000, Nr 54, poz. 654 ze zm.); ustawa z 15 listopada 1984 r. o podatku rolnym (Tekst jedn. Dz.U. z 2006, Nr 36, poz. 969 ze zm.).

¹⁰ Np. Rozporządzenie Rady (WE) nr 1698/2005 z 20 września 2005 r. w sprawie wsparcia rozwoju obszarów wiejskich przez Europejski Fundusz Rolny na rzecz Rozwoju Obszarów Wiejskich (Dz.U.UE.L.05.277.1 ze zm.).

Korzyści z przynależności do spółdzielni mleczarskich. Prawa i obowiązki członków

Według ustawy z dnia 16 września 1982 r. Prawo spółdzielcze spółdzielnia jest dobrowolnym zrzeszeniem nieograniczonej liczby osób, o zmiennym składzie osobowym i funduszu udziałowym, które w interesie swoich członków prowadzi wspólną działalność gospodarczą. Spółdzielnia podlega wpisowi do Krajowego Rejestru Sądowego.

Spółdzielczość jest ruchem międzynarodowym, popularnym niemalże na całym świecie, zarówno w krajach rozwiniętych, jak i rozwijających się. Podmioty spółdzielcze działają we wszystkich branżach gospodarki. Organizacje spółdzielcze z całego świata zrzeszone są w Międzynarodowym Związku Spółdzielczym. W 1995 r. określił on zasady spółdzielcze zgodne z wymogami nowoczesnych społeczeństw, zaliczając do nich regułę: dobrowolnego i otwartego członkostwa, demokratycznej członkowskiej kontroli, ekonomicznego uczestnictwa członków (współodpowiedzialności członków), autonomii i niezależności, szkolenia, oświaty i informacji, troski o lokalną społeczność [Krajowa Rada Spółdzielcza 2009]. Spółdzielnie opierają swoją działalność na wartościach samopomocy, samoodpowiedzialności, demokracji, równości, sprawiedliwości i solidarności¹¹.

Według uchwalonej przez XXXI Kongres Międzynarodowego Związku Spółdzielczego w Manchesterze w dniach 20-22 września 1995 r. Deklaracji spółdzielnia jest autonomicznym zrzeszeniem osób, które zjednoczyły się dobrowolnie w celu zaspokojenia swoich wspólnych aspiracji i potrzeb ekonomicznych, społecznych i kulturalnych poprzez współposiadane i demokratycznie kontrolowane przedsiębiorstwo. W różnych systemach prawnych odnotować można różne definicje spółdzielni [Fici 2012]¹².

Tradycje ruchu spółdzielczego w Polsce i wielu innych krajach bardzo silnie powiązane są z rozwojem agrobiznesu. Ma to związek z szansą, jaką daje spółdzielnia, szczególnie małym producentom rolnym. Cechą wyróżniającą ją od innych typów przedsiębiorstw jest to, że łączy środki materialne (kapitały), ale przede wszystkim ludzi [Zuba 2010]. Istota spółdzielczości opiera się bowiem na wzajemnej pomocy i współdziałaniu.

Spółdzielnia mleczarska przede wszystkim skupuje mleko od jej członków i zajmuje się jego przetwórstwem. Jednak obok tych podstawowych działań niektóre spółdzielnie zajmują się hodowlą i chowem bydła mlecznego należącego do członków spółdzielni, zwiększaniem produkcji mleka i podnoszeniem jego jakości; zwalczaniem chorób bydła oraz upowszechnianiem zasad higieny i profilaktyki w chowie bydła; współdziałaniem

¹¹ Kodeks dobrych praktyk spółdzielczych

http://www.mleczarstwpolskie.pl/uploads/2010/kodeks_dobrych_praktyk.pdf [Data odczytu: styczeń 2012].

¹² Przykładowo według prawa niemieckiego spółdzielnia jest zrzeszeniem o nieokreślonej liczbie członków, których celem jest wspieranie ich przychodów i interesów gospodarczych albo ich socjalnych i kulturalnych potrzeb poprzez prowadzenie wspólnej działalności gospodarczej. Ponadto spółdzielnie mogą uczestniczyć w spółkach i innych zrzeszeniach osób, łącznie ze stowarzyszeniami prawa publicznego, jeśli służą one wspieraniu interesów gospodarczych członków spółdzielni albo ich socjalnych i kulturalnych aspiracji albo działaniom na rzecz spółdzielni [Münkner 2010].

i udzielaniem pomocy w organizacji gospodarstw specjalizujących się w produkcji i dostawach mleka.

Kolejnym niezwykle istotnym aspektem członkostwa w spółdzielni mleczarskiej jest możliwość udziału rolników w następnym etapie łańcucha żywności i uzyskanie dochodów nie tylko ze sprzedaży mleka, ale także nadwyżki bilansowej z działalności przetwórczej spółdzielni. Niestabilność cen produktów rolnych, silne uzależnienie rolnictwa od czynników klimatyczno-glebowych powoduje niewątpliwie, że dochody rolników i stopa rentowności są średnio niższe niż w pozostałych sektorach gospodarki. Należy podkreślić, że Unia Europejska podejmuje działania, których celem jest zwiększeniu siły producentów rolnych w łańcuchu dostaw żywności. Przykładem są rezolucje Parlamentu Europejskiego¹³, powołanie Grupy Wysokiego Szczebla ds. Konkurencyjności Przemysłu Rolno-Spożywczego czy ostatnio Forum Wysokiego Szczebla do spraw Poprawy Funkcjonowania Łańcucha Dostaw Żywności¹⁴.

Dzięki członkostwu naszego kraju w Unii Europejskiej spółdzielnie mleczarskie mają możliwość korzystania ze środków unijnych. Przykładowo w latach 2007 – 2013 zakłady mleczarskie, jako przedsiębiorstwa zajmujące się przetwórstwem produktów rolnych, mogą korzystać ze środków pochodzących z Europejskiego Funduszu Rolnego na rzecz Rozwoju Obszarów Wiejskich (EFRROW) w ramach „Programu Rozwoju Obszarów Wiejskich”, działanie: „Zwiększanie wartości dodanej podstawowej produkcji rolnej i leśnej”¹⁵. Maksymalny poziom pomocy jest zróżnicowany i wynosi od 25% do 50% kosztów kwalifikowanych inwestycji. Natomiast kwota pomocy, jaką może otrzymać z ARiMR przedsiębiorca, nie może przekroczyć 50 mln zł (w przypadku podmiotów skonsolidowanych lub centrów dystrybucji) oraz 20 mln zł w pozostałych przypadkach¹⁶.

W Polsce obecnie rzadko zakładane są nowe spółdzielnie mleczarskie. Działalność gospodarczą prowadzą podmioty o długiej historii, niektóre mają bowiem ponad 100 lat albo powstały w okresie międzywojennym. W ostatnich latach nastąpiło zmniejszenie liczby spółdzielni mleczarskich. Przykładowo w 1989 r. istniały 323 spółdzielnie, w 2000 r. – 238, a 2007 było 188 spółdzielni mleczarskich¹⁷. Wynika to, po pierwsze, z likwidacji tych najsłabszych, borykających się z problemami finansowymi, po drugie, niektóre ze spółdzielni mleczarskich uległy konsolidacji, czyli połączeniu [Mierzwa 2010].

Zasady spółdzielcze odróżniają omawiany podmiot od spółek kapitałowych. Wspomnieć przede wszystkim warto o regule dobrowolnego i otwartego członkostwa, zgodnie z którą spółdzielnie są organizacjami dobrowolnymi, dostępnymi dla wszystkich spełniających warunki określone w przepisach i statucie, bez dyskryminowania płci, statusu

¹³ Rezolucja Parlamentu Europejskiego z dnia 7 września 2010 r. w sprawie sprawiedliwego wynagrodzenia dla rolników: poprawa funkcjonowania łańcucha dostaw żywności w Europie <http://www.europarl.europa.eu>, data odczytu: 20.02.2012 r. Rezolucja Parlamentu Europejskiego w sprawie podwyżek cen żywności z 9.2.2011 r., <http://www.europarl.europa.eu>, data odczytu: 20.02.2012 r.

¹⁴ Decyzja Komisji z dnia 30 lipca 2010 r. ustanawiająca Forum Wysokiego Szczebla do spraw Poprawy Funkcjonowania Łańcucha Dostaw Żywności, Dz.U UE C 2010.210.4.

¹⁵ Rozporządzenie Ministra Rolnictwa i Rozwoju Wsi z dnia 17 lipca 2008 r. w sprawie szczegółowych warunków i trybu przyznawania oraz wypłaty pomocy finansowej w ramach działania "Tworzenie i rozwój mikroprzedsiębiorstw" objętego Programem Rozwoju Obszarów Wiejskich na lata 2007-2013, Dz. U. Nr 139, poz. 883 ze zm.

¹⁶ Zwiększanie wartości dodanej podstawowej produkcji rolnej i leśnej, <http://www.arimr.gov.pl/pomoc-unijna/prow-2007-2013/zwiekszanie-wartosci-dodanej-podstawowej-produkcji-rolnej-i-lesnej.html>

¹⁷ Materiały i opracowania, www.krs.org.pl [Data odczytu: grudzień 2012].

społecznego, rasy, przekonań politycznych i religii. Według ustawy Prawo spółdzielcze członkiem spółdzielni może być każda osoba fizyczna o pełnej zdolności do czynności prawnych (członkostwo osób o ograniczonej zdolności do czynności prawnych lub niemających tej zdolności jest możliwe, gdy przewiduje to statut), która odpowiada wymaganiom określonym w statucie, chyba że ustawa stanowi inaczej. Statuty spółdzielni mleczarskiej często określają, że członkami spółdzielni mogą być osoby fizyczne, które są pełnoletnie i mają pełną zdolność do czynności prawnych, prowadzą chów bydła, zajmują się produkcją i dostawą mleka, a także pracownicy spółdzielni nieprowadzący chowu bydła. Ponadto członkami spółdzielni mogą być również osoby prawne prowadzące hodowlę oraz chów bydła mlecznego lub inną działalność związaną z realizacją zadań statutowych spółdzielni¹⁸.

Członek spółdzielni obowiązany jest do wniesienia wpisowego oraz zadeklarowanych udziałów stosownie do postanowień statutu. Poza tym członkowie zawierają ze spółdzielnią umowę kontraktacji (albo dostawy mleka), na mocy której zobowiązują się do wytworzenia i dostarczenia mleka do spółdzielni. Każda ze spółdzielni dysponuje swoim wewnętrznym wzorem umowy, przekazywanym nowym członkom. Z umów wynika obowiązek dostarczania przez producenta rolnego do spółdzielni całego wyprodukowanego przez niego mleka, zgodnie z wymaganiami określonymi w Polskiej Normie oraz innych obowiązujących przepisach.

Warto zasygnalizować, że niektórzy producenci rolni rezygnują z członkostwa ze spółdzielni celem uzyskania wyższej ceny mleka od spółek. Działania takie są często nieprzemysłane i w dłuższym okresie nie są korzystne dla producentów rolnych. Należy podkreślić, że członkostwo w spółdzielni łączy się z szeregiem praw i – co istotne – mogą oni wpływać na jej działalność. Statuty niektórych spółdzielni określają, że członkowie są współgospodarzami spółdzielni.

Według ustawy Prawo spółdzielcze członek spółdzielni ma przykładowo prawo uczestniczenia w walnym zgromadzeniu lub zebraniu grupy członkowskiej¹⁹; wybierania i bycia wybieranym do organów spółdzielni; żądania rozpatrzenia przez właściwe organy spółdzielni wniosków dotyczących jej działalności czy też ma udział w nadwyżce bilansowej. Niemniej jednak prócz praw członek spółdzielni ma także obowiązki. Zaliczamy do nich m.in. przestrzeganie przepisów prawa, postanowień statutu i opartych na nich regulaminów; dbanie o dobro i rozwój spółdzielni oraz uczestniczenie w realizacji jej zadań statutowych.

Członek spółdzielni nie odpowiada wobec wierzycieli za jej zobowiązania. Uczestniczy w pokrywaniu jej strat tylko do wysokości zadeklarowanych udziałów. Spółdzielnie są podmiotami, które wpisują się w specyfikę działalności rolniczej i gwarantują prawa członkom. Wspomnieć należy choćby o demokratycznym zarządzaniu spółdzielniami. Według ustawy Prawo spółdzielcze to członkowie zebrani na walnym zgromadzeniu (ewentualnie zebraniu delegatów) wybierają zarząd i radę nadzorczą. Do nich należy także udzielenie absolutorium z wykonanych obowiązków statutowych, podjęcie uchwały o podziale wypracowanego zysku spółdzielni lub sposobie pokrycia

¹⁸ Zob. np. statut spółdzielni <http://www.rokitnianka.pl/pliki/STATUT-28-XI-05.pdf>; [Data odczytu: grudzień 2012].

¹⁹ Według ustawy Prawo spółdzielcze każdy członek ma jeden głos bez względu na ilość posiadanych udziałów. Statut spółdzielni, której członkami mogą być wyłącznie osoby prawne, może określać inną zasadę ustalania liczby głosów przysługujących członkom

ewentualnej straty oraz uchwalanie kierunków rozwoju działalności gospodarczej spółdzielni oraz społecznej i kulturalnej.

Zgodnie z zasadą otwartych drzwi spółdzielca może zrezygnować z członkostwa w spółdzielni. W przypadku wystąpienia określonych sytuacji możliwe jest np. wykluczenie albo wykreślenie członka. W przypadku zakończenia członkostwa powstaje problem zwrotu udziału. W świetle ustawy z dnia 16 września 1982 r. Prawo spółdzielcze udział byłego członka wypłaca się na podstawie zatwierdzonego sprawozdania finansowego za rok, w którym członek przestał należeć do spółdzielni. Sposób i terminy wypłaty określa statut, który – jak wiadomo – można zmienić na podstawie uchwały walnego zgromadzenia. Okazuje się, że niektóre spółdzielnie, aby przesunąć termin wypłaty udziałów, zmieniły statuty. Powstaje więc pytanie, czy zmiany statutów, zwłaszcza dotyczące zasad wypłaty zwaloryzowanych udziałów członkowskich, wiążą tych byłych członków, których członkostwo ustało przed zmianą statutu.

W związku z tym odnotować można różne interpretacje. Przedstawiciele spółdzielni, którzy zdecydowali się na zmianę terminów wypłaty udziałów poprzez zmianę statutu, uważają, że postąpili w sposób prawidłowy. Podkreślają, że postanowienia statutu mogą zostać zmienione w każdym czasie przez walne zgromadzenie. Poza tym uchwała sprzeczna z postanowieniami statutu bądź dobrymi obyczajami lub godząca w interesy spółdzielni albo mająca na celu pokrzywdzenie jej członka może być zaskarżona do sądu. Należy jednak zwrócić uwagę, że producent rolny po upływie okresu wypowiedzenia nie jest już członkiem spółdzielni. W orzecznictwie wyrażony został pogląd, że uchwała walnego zgromadzenia, podjęta po ustaniu członkostwa, nie jest dla byłego członka wiążąca. Występuje on bowiem w stosunku do spółdzielni z pozycji osoby trzeciej. Według art. 42 ust. 1 ustawy Prawo spółdzielcze uchwały walnego zgromadzenia obowiązują wszystkich członków spółdzielni oraz wszystkie jej organy. Ustawodawca nie wspomina o byłych członkach spółdzielni. Mogą oni dochodzić swych roszczeń od spółdzielni na zasadach ogólnych, bez skrupowania podjętą przez jej członków uchwałą. Nie ma natomiast legitymacji czynnej do zaskarżenia uchwały. W literaturze i orzecznictwie przeważa opinia, że statut jest szczególnym rodzajem umowy. Dlatego zmieniony statut nie może wiązać osób, których członkostwo ustało przed jego zmianą. Inne rozwiązanie prowadziłoby do naruszenia praw podmiotowych byłych członków. W wyroku z dnia 12 października 2001 r. Sąd Najwyższego orzekł, że *zapatrywanie, iż spółdzielnia może przez zmiany statutu wpływać na uprawnienia osób, których członkostwo w spółdzielni już ustało, neguje cywilnoprawny charakter statutu i kłóci się z konstytucyjną zasadą państwa prawnego* [SN 2001].

Większość spółdzielni mleczarskich należy do Krajowego Związku Spółdzielni Mleczarskich Związek Rewizyjny. Jest ona dobrowolną, samorządną organizacją zrzeszającą spółdzielnie mleczarskie oraz inne spółdzielnie, których przedmiot działania wiąże się bezpośrednio lub pośrednio z produkcją, przetwórstwem i obrotem mlekiem bądź jego przetworami. Podstawowymi celami KZSM jest pomoc zrzeszonym spółdzielniom w ich działalności statutowej, reprezentowanie i obrona interesów polskiego mleczarstwa oraz rozwijanie spółdzielczości mleczarskiej, a także dostosowanie tego sektora do wymogów Unii Europejskiej. Obecnie KZSM zrzesza 114 członków, w tym 104 spółdzielnie mleczarskie oraz 10 spółdzielni działających na rzecz mleczarstwa. Krajowy

Związek Spółdzielni Mleczarskich jest największą i najdłużej działającą organizacją mleczarską w Polsce²⁰.

Spółdzielnie jako podmioty skupujące

Polska zajmuje szóstą pozycję pod względem wielkości skupu mleka w Unii Europejskiej. Sektor mleczarski ma w naszym kraju szczególne znaczenie społeczne. Ponad 160 tys. producentów wprowadza mleko do obrotu i jest to główne źródło utrzymania dla ich gospodarstw rolnych [Agencja Rynku Rolnego 2012]. Na dzień 5 października 2012 r. w Rejestrze Podmiotów Skupujących Mleko znajdowało się ponad 309 podmiotów²¹. Z tego 240 w 2008 r. było przedsiębiorcami zajmującymi się także przetwórstwem mleka. Bardzo często podmiotami skupującymi są spółdzielnie mleczarskie, a rolnicy-produccenci mleka są jej członkami.

Jeżeli chodzi o przepisy prawne, to podstawowe zasady regulujące rynki rolne, w tym mleka na szczeblu unijnym, zawarte są w rozporządzeniu Rady WE nr 1234/2007 z dnia 22 października 2007 r. ustanawiającym wspólną organizację rynków rolnych oraz przepisy szczegółowe dotyczące niektórych produktów rolnych²². Natomiast szczegółowe rozwiązania uregulowane zostały w polskiej ustawie z dnia 20 kwietnia 2004 r. o organizacji rynku mleka i przetworów mlecznych.

Kwoty produkcyjne są głównym instrumentem zarządzania wspólnym rynkiem mleka. Unia Europejska wprowadziła je w 1984 r. na mocy rozporządzenia Rady WE nr 856/84²³ oraz 857/84²⁴. Ich celem jest zachowanie równowagi pomiędzy popytem i podażą na rynku mleka, a tym samym zapewnienie producentom zbytu na wyprodukowane mleko i uzyskanie za nie najlepszych cen. Każde państwo członkowskie otrzymuje kwotę, którą następnie rozdziela wśród swoich producentów według określonych zasad. Wprowadzenie kwot mlecznych było zatem odpowiedzią na nadwyżki w produkcji mleka i przetworów mlecznych na wspólnotowym rynku mleka [Bieluk, Łobos-Kotowska 2011].

Producent mleka, który posiada kwoty mleczne, może być: dostawcą hurtowym (wtedy sprzedaje mleko do podmiotu skupującego i posiada indywidualną kwotę dostaw) albo dostawcą bezpośrednim (gdy posiada indywidualną kwotę sprzedaży bezpośredniej i sprzedaje mleko lub jego przetwory bezpośrednio konsumentom na bazarach, sąsiadom, letnikom itp.). Możliwa jest także sytuacja, że producent rolny jest dostawcą hurtowym i bezpośrednim – spełnia oba powyższe warunki i posiada dwa rodzaje kwoty indywidualnej [Agencja Rynku Rolnego 2012].

Warunkiem wykonywania działalności w zakresie skupu mleka jest wpisanie tego podmiotu, na jego wniosek, do prowadzonego przez Prezesa Agencji Rynku Rolnego rejestru podmiotów skupujących mleko. Wcześniej jednak podmiot ma obowiązek uzyskać statut przedsiębiorcy i musi zarejestrować się w Centralnym Rejestrze Przedsiębiorców (CRP) prowadzonym przez Agencję Rynku Rolnego. Dopiero po uzyskaniu Świadectwa

²⁰ Krajowy Związek Spółdzielni Mleczarskich Związek Rewizyjny, www.mleczarstwpolskie.pl [Data odczytu: grudzień 2012].

²¹ Kwotowanie produkcji mleka, www.arr.gov.pl [Data odczytu: grudzień 2012].

²² Dz.U.UE.L.2007, Nr 299, poz. 1.

²³ Dz.U. L. 90 z 1.04.1984, s. 10.

²⁴ Dz.U. L. 90 z 1.04.2884, s. 13.

Rejestracji może ubiegać się o wpis do rejestru podmiotów skupujących. Dokonuje się go w drodze decyzji po stwierdzeniu, w wyniku kontroli, że wnioskodawca m.in. dysponuje systemem informatycznym zapewniającym prawidłowe prowadzenie ewidencji i przekazywanie informacji albo posiada dostęp do takiego systemu; posiada pomieszczenia na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej, w których będą przechowywane dokumenty związane z ewidencją. Podmioty skupujące, prócz spełnienia warunków dotyczących odbioru mleka, muszą także przekazywać dostawcy hurtowemu, w terminie do 25 dnia każdego miesiąca, informacje za poprzedni miesiąc m.in. o ilości mleka dostarczonego podmiotowi skupującemu w danym miesiącu przez dostawcę hurtowego. Poza tym podmioty skupujące zobowiązane są do przekazywania dyrektorowi oddziału terenowego ARR, właściwemu ze względu na miejsce zamieszkania albo siedzibę dostawcy hurtowego, informacji za poprzedni rok kwotowy dotyczących np.: ilości mleka dostarczonego w danym roku kwotowym przez poszczególnych dostawców hurtowych, średniej ważonej zawartości tłuszczu w mleku dostarczonym w danym roku kwotowym przez poszczególnych dostawców hurtowych. Podmioty skupujące podlegają kontroli przez właściwego miejscowo dyrektora oddziału terenowego ARR w zakresie wykonywania obowiązków określonych w przepisach prawnych.

Grupy producentów rolnych na rynku mleka

Producenci rolni posiadający kwoty mleczne coraz częściej tworzą grupy producentów mleka. Podmioty te są zakładane na podstawie ustawy z 15 września 2000 r. o grupach producentów rolnych i ich związkach oraz o zmianie innych ustaw²⁵ w celu dostosowania produkcji rolnej do warunków rynkowych, poprawy efektywności gospodarowania, planowania produkcji ze szczególnym uwzględnieniem jej ilości i jakości, koncentracji podaży oraz organizowania magazynowania, transportu, sprzedaży produktów rolnych, przy zachowaniu bezpieczeństwa żywnościowego, a także ochrony środowiska naturalnego.

Warto wyjaśnić, że grupy producentów rolnych nie stanowią odrębnej osoby prawnej, lecz mogą działać w formie spółki kapitałowej, spółdzielni, zrzeszenia albo stowarzyszenia. Na dzień 02.04.2013 r. w rejestrach urzędów marszałkowskich wpisanych było już 1043 grup producentów rolnych. Z tego 64 % grup prowadzi działalność jako spółki z ograniczoną odpowiedzialnością, a 30 % w formie spółdzielni²⁶. Dane statystyczne wskazują zatem, że największą popularnością cieszą się spółki z o.o., a na drugim miejscu są spółdzielnie, których jest ponad 312. Uzasadnione jednak wydaje się twierdzenie, że to właśnie spółdzielnie są najbardziej przyjazne dla tworzenia grupy producentów rolnych. Okazuje się bowiem, że wszystkie grupy niezależnie od formy prawnej prowadzą działalność na zasadach charakterystycznych właśnie dla spółdzielni. Grupa, prowadząc działalność, kieruje się interesem członków i ich gospodarstw rolnych, występuje w nich demokratyczna struktura, zyski gospodarcze dzielone są w sposób sprawiedliwy określony w statucie. Grupa co do zasady nie działa dla własnego zysku, ale jej członków. Do połowy

²⁵ Dz. U. Nr 88, poz. 983 ze zm.

²⁶ Grupy producentów rolnych, www.ksow.gov.pl [Data odczytu: kwiecień 2013].

kwietnia 2013 r. w Polsce zostały utworzone łącznie 72 grupy producentów rolnych mleka działające w formie spółdzielni albo spółki z o.o.

Jednym z podstawowych czynników decydujących o podjęciu decyzji o współpracy są środki finansowe, z których mogą korzystać zarejestrowane grupy. Otóż w okresie przedakcesyjnym były to fundusze polskie, a potem po uzyskaniu członkostwa w Unii Europejskiej środki unijne. Obecnie grupy producentów rolnych mogą korzystać ze wsparcia finansowego na podstawie rozporządzenia Ministra Rolnictwa i Rozwoju Wsi z dnia 20 kwietnia 2007 r. w sprawie szczegółowych warunków i trybu przyznawania pomocy finansowej w ramach działania „Grupy producentów rolnych”²⁷.

Głównym zadaniem grupy producentów mleka jest skup tego produktu od zrzeszonych w grupie członków i sprzedaż po wysokiej cenie. Nie ulega wątpliwości, że łatwiej uzyskać ją w przypadku większej ilości mleka, a rolnik prowadzący samodzielną działalność nie ma takich możliwości. Grupa producentów rolnych zawiera umowy z przetwórcą mleka, którym często jest spółdzielnia mleczarska. Odnotować należy także przypadki rezygnacji z członkostwa w spółdzielni mleczarskiej celem przystąpienia do grupy producentów.

Wspomnieć także warto o zwolnieniach podatkowych dla grup. Według art. 17 ust. 1 pkt 49 ustawy o podatku dochodowym od osób prawnych wolne od podatku dochodowego są dochody grupy producentów rolnych pochodzące ze sprzedaży produktów lub grup produktów, dla których grupa została utworzona, wyprodukowanych w gospodarstwach jej członków w części wydatkowanej na rzecz członków tej grupy w roku podatkowym lub roku po nim następującym. Wydatkami na rzecz członków w tym zakresie są: zakup środków produkcji przekazanych członkom grupy oraz szkolenia członków grupy producentów rolnych.

Powyższe przepisy stanowią istotny instrument zachęcający producentów rolnych do wspólnej sprzedaży, przechowywania, a następnie nabywania środków produkcji, przede wszystkim pasz do karmienia bydła. Niemniej jednak realizacja wspomnianego zwolnienia w praktyce budzi wątpliwości. Przede wszystkim chodzi o zakres pojęcia „środki produkcji”. Ustawa o podatku dochodowym od osób prawnych nie zawiera jego definicji. Zachodzi pytanie, czy w zakres tego pojęcia wchodzi tylko środki obrotowe, np. pasze, nawozy mineralne, pestycydy bądź inne maszyny i urządzenia. Według *Słownika języka polskiego* środki produkcji to „przedmioty, którymi się człowiek posługuje w procesie pracy”²⁸. Dyrektor Izby Skarbowej w Łodzi w piśmie IPTPB3/423-108/11-4/IR 2011.10.03²⁹ stwierdził, że przez „środki produkcji”, o których mowa w art. 17 ust. 9 pkt 1 ustawy o podatku dochodowym od osób prawnych, należy więc rozumieć zarówno materiały potrzebne do produkcji rolnej (np. materiał siewny, sadzonki, materiał zarodowy, pasze, nawozy itp.), jak i trwałe składniki majątkowe wykorzystywane w toku procesu produkcyjnego realizowanego przez członków grupy (np. maszyny, urządzenia, sprzęt rolniczy, palety itp.).

²⁷ Dz. U. Nr 81, poz. 550 ze zm.

²⁸ Interpretacja, Grupy producentów rolnych, <http://www.podatki.biz/interpretacje/0187189.txt> [Data odczytu: maj 2012].

²⁹ Tamże.

Kierunki rozwoju spółdzielni w świetle planowanej zmiany WPR

Po sezonie 2014/2015 system kwotowania produkcji mleczarskiej ma zostać zniesiony, co wciąż budzi wiele kontrowersji i obaw o funkcjonowanie rynku mleka w Unii Europejskiej [Gerbrandy, Vries 2011]. Należy wyraźnie podkreślić, że polscy producenci mleka ponieśli ogromne koszty dostosowania się do wymogów unijnych. Dla spółdzielni mleczarskich istotne jest pytanie o dostępność i cenę surowa oraz jak po zniesieniu kwot będą kształtowały się ceny przetworów mlecznych³⁰.

W związku z likwidacją systemu kwotowania różne podmioty rolne w naszym kraju mają rozmaite oczekiwania i obawy. Warto rozważyć skutki proponowanych zmian na rynku mleka. Otóż brak ograniczeń ilościowych w zakresie produkcji mleka zwiększy prawdopodobnie możliwości rozwoju dla producentów rolnych mających rozpocząć prowadzenie hodowli bydła mlecznego czy mających zamiar poszerzyć działalność. Dla spółdzielni mleczarskich i innych przetwórców mleka w Polsce likwidacja kwot to szansa na zwiększenie dostaw mleka, skali produkcji i możliwości eksportowych [Budzinowski, Suchoń, Błażejewska 2011]. Doprowadzić to może do wzrostu efektywności omawianego sektora w skali kraju oraz większej konkurencyjności na rynkach europejskich i światowych.

Badania przeprowadzane przez niektórych ekonomistów wskazują, że likwidacja kwot nie wpłynie znacząco na poziom produkcji i ogólny spadek cen [Hamulczuk, Stańko 2011]. Jednocześnie, jak słusznie zauważa prof. M. Sznajder, sektor mleczarski to skomplikowany organizm, na który składają się różne podmioty gospodarcze i istniejące pomiędzy nimi powiązania gospodarcze, ekonomiczne, prawne i społeczne (np. producenci mleka, mleczarnie, dystrybucja, handel, administracja, konsumenci) [Sznajder 2010]. Z tego to choćby powodu trudno jednoznacznie określić skutki likwidacji kwot mlecznych zarówno w Polsce, jak i innych krajach Unii Europejskiej [de Frahan, Baudry, de Blander, Polomé, Howitt 2011]. Poza tym wpływ na produkcję mleka ma wiele czynników, jak np. sytuacja ekonomiczna, warunki pogodowe, wysokość produkcji mleka poza Europą [Agriculture... 2004].

Odnotować należy także szereg obaw związanych z likwidacją kwot mlecznych. Chodzi przede wszystkim o zwiększenie niepewności dotyczącej możliwości zbytu mleka przez producentów rolnych, zarówno w aspekcie ilościowym, jak i cenowym. Początkowy wzrost produkcji mleka może spowodować spadek cen, co w rezultacie doprowadzi do likwidacji niektórych stad hodowlanych. Wznowienie produkcji mleka łączy się z wysokimi kosztami inwestycyjnymi i zajmuje wiele czasu. Takie działanie może doprowadzić do destabilizacji produkcji i braku bezpieczeństwa ilościowego na rynku mleka oraz zagrozić działalności spółdzielni. Jednocześnie niektórzy ekonomiści prognozują pogłębienie różnic rozwojowych pomiędzy regionami [Baer-Nawrocka, Kiryluk-Dryjska 2010]. Może to doprowadzić do: wzrostu bezrobocia w niektórych rejonach, spadku dochodów rolników, likwidacji spółdzielni mleczarskich i spółdzielczych grup producentów rolnych.

Likwidując kwoty mleczne, Unia Europejska ma zamiar wprowadzić instrumenty zabezpieczenia dla producentów rolnych. Jednym z nich jest zwiększenie znaczenia organizacji producenckich na rynku mleka, które będą negocjować umowy o dostawę

³⁰ Rynki rolne, www.minrol.gov.pl [Data odczytu: grudzień 2012].

mleka do przetwórcy tego surowca i zapewnią, że producenci otrzymają bardziej sprawiedliwe zapłaty, pokrywające rosnące koszty produkcji. W świetle rozporządzenia Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) nr 261/2012 z dnia 14 marca 2012 r. w sprawie zmiany rozporządzenia (WE) nr 1234/2007 w odniesieniu do stosunków umownych w sektorze mleka i przetworów mlecznych³¹ organizacja producencka powinna m.in. powiadomić właściwe organy państwa członkowskiego o negocjacjach, ponadto zainteresowani rolnicy mogą być członkami tylko jednej organizacji producenckiej negocjującej ceny. Poza tym negocjacje mogą być prowadzone przez organizację producentów pod warunkiem, że mleko surowe nie podlega obowiązkowi dostaw wynikającemu z członkostwa rolnika w spółdzielni zgodnie z warunkami określonymi w statucie spółdzielni lub przepisach i decyzjach w nim zawartych lub z niego wynikających. W związku z tym, że omawiane rozporządzenie obowiązuje od niedawna, trudno ocenić jego wpływ na stabilizację cen i ilość wytwarzanego mleka na rynku unijnym. Jednocześnie należy zaznaczyć, że z uwagi na strukturę polskiego rolnictwa, które jest bardzo rozdrobnione w porównaniu z państwami „starej” UE, a producenci rolni często nie należą do żadnej organizacji, instrument ten w warunkach polskich może okazać się niezbyt efektywny. W naszym kraju bardziej zasadne byłyby przepisy wzmacniające znaczenie spółdzielni mleczarskich, a w jej strukturze praw członka.

Podsumowanie i wnioski

Przeprowadzone rozważania pozwalają na wysunięcie następujących wniosków.

Spółdzielnia jako forma prawna zrzeszająca producentów mleka jest niezmiernie istotna dla stabilizacji i rozwoju rynku mleka. Spółdzielnie mleczarskie mają długą historię na ziemiach polskich i są istotnym instrumentem rozwoju rynku mleka. Skupują one nie tylko mleko od producentów rolnych, ale także zajmują się przetwórstwem i innymi działaniami na rzecz gospodarstw rolnych producentów. Niemniej jednak funkcjonowanie spółdzielni mleczarskich po uzyskaniu członkostwa Polski w UE nie jest proste. Jako podmioty skupujące muszą spełniać szereg wymagań i mają dużo obowiązków wynikających z regulacji unijnych i polskich dotyczących rynku mleka. Z kolei do przetwórców adresowanych jest bardzo dużo przepisów z zakresu prawa żywnościowego. Mimo to dla producentów rolnych wybór spółdzielni jako formy zrzeszania wydaje się najbardziej korzystny. Spółdzielcy mają bowiem w świetle ustawy Prawo spółdzielcze szereg praw niemajątkowych (tzw. korporacyjnych) i majątkowych. Co istotne, mają także wpływ na ustalanie ceny mleka skupowanego od nich przez spółdzielnie.

Niemniej jednak konieczne wydaje się uchwalenie nowej ustawy Prawo spółdzielcze. Powinna ona wprowadzać pewne uproszczenia odnoszące się np. do zakładania spółdzielni. Chodzi o zmniejszenie liczby założycieli, poszerzenie spraw, które mogą być uregulowane w statucie, wprowadzenie możliwości głosowania drogą elektroniczną albo korespondencyjną. Zasadne wydaje się wprowadzenie zasady, że w skład zarządu mogą wchodzić tylko członkowie spółdzielni będący producentami mleka albo, że powinna nimi

³¹ Dz.U.UE.L.2012.94.38. Zob. też Rozporządzenie delegowane Komisji (UE) nr 880/2012 z dnia 28 czerwca 2012 r. uzupełniające rozporządzenie Rady (WE) nr 1234/2007 w odniesieniu do współpracy międzynarodowej i negocjacji umownych organizacji producentów w sektorze mleka i przetworów mlecznych. Dz.U.UE.L.2012.156.39.

być przeważająca liczba tychże producentów. Konieczne są także zmiany przepisów dotyczące podziału majątku w przypadku likwidacji spółdzielni oraz zniesienie podwójnego opodatkowania, tj. dochodów spółdzielni oraz członków w przypadku otrzymania nadwyżki bilansowej.

Jeżeli chodzi o dalszy rozwój spółdzielni mleczarskich, to z uwagi na konieczność zwiększania konkurencji bez wątplenia nastąpi dalsza konsolidacja tych podmiotów. Poza tym trudno jednoznacznie ocenić wpływ planowanej reformy unijnego rynku mleka polegającej na likwidacji kwot mlecznych na rozwój spółdzielni mleczarskich. Z jednej strony zwiększenie ilości surowca, czyli mleka, może oznaczać rozwój tych podmiotów. Z drugiej jednak trudno przewidzieć, czy zwiększenie ilości mleka w dłuższej perspektywie czasowej nie doprowadzi do odwrotnej sytuacji, mianowicie likwidacji stada. W takiej to sytuacji spółdzielnie mogą mieć problemy.

Producenci mleka zrzeszeni w grupach producentów rolnych mogą nie tylko otrzymać wyższą cenę za mleko, ale także obniżyć koszty produkcji, podwyższyć jakość produktów i otrzymać dodatkowe środki unijne na rozwój. Dla dalszego rozwoju grup producentów rolnych w Polsce niezbędna jest kontynuacja finansowego wsparcia przez Unię Europejską po 2013 r. Jednocześnie beneficjentami powinny być zarówno nowo powstające podmioty, jak i te, które działają już na rynku. Poza tym wysokość środków nie powinna być uzależniona wyłącznie od przychodu grupy producentów rolnych, ale także od liczby członków. Tylko w ten sposób siła małych producentów rolnych będzie większa [Suchoń 2012]. Reasumując stwierdzić należy, że na przyszły rozwój rynku mleka w Polsce duży wpływ będą miały przepisy unijne oraz nowe zasady Wspólnej Polityki Rolnej.

Literatura

- Agencja Rynku Rolnego [2012]: Kwotowanie produkcji mleka, http://www.arr.gov.pl/data/00321/kwotowanie_2012.pdf [Data odczytu: styczeń 2013].
- Agriculture, Trade and the Environment [2004]: The Dairy Sector. Wyd. OECD (Organisation for Economic Co-operation and Development). Paris.
- Baer-Navrocka A., Kiryluk-Dryjska E. [2010]: Konsekwencje zniesienia kwot mlecznych dla producentów mleka w Polsce z uwzględnieniem zróżnicowania regionalnego (wyniki symulacji modelowych), *Zagadnienia Ekonomiki Rolnej* nr 2, ss. 62-74.
- Bieluk J., Łobos-Kotowska D. [2011]: Kwoty mleczne jako przedmiot obrotu – wybrane zagadnienia. *Studia Iuridica Agraria* Tom IX, ss. 294-306.
- Gerbrandy A., de Vries en Sybne [2011]: *Agricultural Policy and EU Competition Law. Possibilities and Limits for Self-Regulation in the Dairy Sector*. Eleven International Publishing. Den Haag.
- Budzinowski R., Suchoń A., Błażejewska K. [2011]: Rozwój prawa rolnego w ostatnich latach. *Przegląd Prawa Rolnego* nr 2, ss. 35-58.
- Decyzja Komisji z dnia 30 lipca 2010 r. ustanawiająca Forum Wysokiego Szczebla do spraw Poprawy Funkcjonowania Łańcucha Dostaw Żywności, [2010]. Dz.U UE C 2010.210.4.
- Fici A [2012]: *Cooperative identity and the law*, Euricse Working Paper 2012, nr 23, ss.3-27.
- de Frahan B. H., Baudry A., de Blander R., Polomé P., Howitt R. [2011]: Dairy farms without quotas in Belgium : estimation and simulation with a flexible cost function. *European Review of Agricultural Economics* n. 4, ss. 469-495.
- Hamulczuk M., Stańko S. [2009]: Ekonomiczne skutki likwidacji kwot mlecznych w Unii Europejskiej. *Zagadnienia Ekonomiki Rolnej*, nr 4, ss. 3-20.
- Komisja Europejska [2001]: *Biała Księga o przedsiębiorstwach spółdzielczych*. Dokument konsultacyjny Unii Europejskiej. Bruksela.
- Krajowa Rada Spółdzielcza [2009]: *Fundusze Europejskie instrumentem realizacji strategicznych i antykrzysowych programów dla spółdzielczości*, Wyd. KRS. Warszawa.

- Mierzwa D. [2010]: Przedsiębiorstwo spółdzielcze. Tradycja i współczesność. Wyd. Uniwersytetu Przyrodniczego we Wrocławiu. Wrocław.
- Münkner H. [2010]: Germany, w: Study on the implementation of the Regulation 1435/2003 on the Statute for European Cooperative Society (SCE). Part II. National Report. Bruksela.
- Rezolucja Parlamentu Europejskiego z dnia 7 września 2010 r. w sprawie sprawiedliwego wynagrodzenia dla rolników: poprawa funkcjonowania łańcucha dostaw żywności w Europie.[2010]. <http://www.europarl.europa.eu>, [Data odczytu: styczeń 2013].
- Rezolucja Parlamentu Europejskiego w sprawie podwyżek cen żywności z 9.2.2011 r. [2011]. <http://www.europarl.europa.eu>. [Data odczytu: styczeń 2013].
- Rozporządzenie Rady (WE) nr 1698/2005 z dnia 20 września 2005 r. w sprawie wsparcia rozwoju obszarów wiejskich przez Europejski Fundusz Rolny na rzecz Rozwoju Obszarów Wiejskich (EFRROW). [2005]. Dz.U.U.E.L.05.277.1 ze zm.
- Rozporządzenie Ministra Rolnictwa i Rozwoju Wsi z dnia 20 kwietnia 2007 r. w sprawie szczegółowych warunków i trybu przyznawania pomocy finansowej w ramach działania "Grupy producentów rolnych" objętego Programem Rozwoju Obszarów Wiejskich na lata 2007-2013. [2007]. Dz.U. Nr 81, poz. 550 ze zm.
- Rozporządzenie Ministra Rolnictwa i Rozwoju Wsi z dnia 17 lipca 2008 r. w sprawie szczegółowych warunków i trybu przyznawania oraz wypłaty pomocy finansowej w ramach działania "Tworzenie i rozwój mikroprzedsiębiorstw" objętego Programem Rozwoju Obszarów Wiejskich na lata 2007-2013, Dz. U. Nr 139, poz. 883 ze zm.
- Rozporządzenie Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) nr 261/2012 z dnia 14 marca 2012 r. w sprawie zmiany rozporządzenia (WE) nr 1234/2007 w odniesieniu do stosunków umownych w sektorze mleka i przetworów mlecznych. [2012]. Dz.U.U.E.L.2012.94.38
- Rozporządzenie delegowane Komisji (UE) nr 880/2012 z dnia 28 czerwca 2012 r. uzupełniające rozporządzenie Rady (WE) nr 1234/2007 w odniesieniu do współpracy międzynarodowej i negocjacji umownych organizacji producentów w sektorze mleka i przetworów mlecznych [2012]. Dz.U.U.E.L.2012.156.39.
- Suchoń A. [2012]: Z prawnej problematyki zakładania i prowadzenia działalności przez spółdzielcze grupy producentów rolnych, Przegląd Prawa Rolnego nr 2, w druku.
- Sznajder M. [2010]: Skutki likwidacji kwot mlecznych dla polskiego rolnictwa, Kancelaria Senatu, Biuro Analiz i Dokumentacji.
- Ustawa z dnia 16 września 1982 r. Prawo spółdzielcze. [1982]. Tekst jedn. Dz.U. z 2003, Nr 188. poz. 1848 ze zm.
- Ustawa z dnia 15 września 2000 r. o grupach producentów rolnych i ich związkach oraz o zmianie innych ustaw, . [2000]. Dz.U. Nr 88, poz. 983 ze zm.
- Ustawa z dnia 20 kwietnia 2004 r. o organizacji rynku mleka i przetworów mlecznych. [2004]. Tekst jedn. z 2009, Nr 11, poz. 65 ze zm.
- Ustawa z 12 stycznia 1991 r. o podatkach i opłatach lokalnych. [1991].Tekst jedn. Dz.U. z 2006, Nr 121, poz. 844 ze zm.
- Ustawa z 15 lutego 1992 r. o podatku dochodowym od osób prawnych. [1992].Tekst jedn. Dz.U z 2000, Nr 54, poz. 654 ze zm.
- Ustawa z 15 listopada 1984 r. o podatku rolnym. [1984].Tekst jedn. Dz.U. z 2006, Nr 36, poz. 969 ze zm.
- Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 12 października 2001 r., V CKN 504/00. [2001]. LEX/el. wyrok nr 52762.
- Zuba M. [2009]: Spółdzielnie mleczarskie trwały formą agrobiznesu, Zeszyty Naukowe WSEI w Lublinie, seria Ekonomia, nr 1, ss. 167-175.